

WŁODZIMIERZ KARWOWSKI

TREŚCI WYCHOWANIA PATRIOTYCZNEGO W SYSTEMIE EDUKACYJNYM

Przełom formacyjny początku lat dziewięćdziesiątych objął wszystkie sfery naszego życia. Głębokie przemiany polityczne, ekonomiczne i społeczne sprawiają narastanie nowych i jakościowo innych problemów.

Obecny okres charakteryzuje szybka zmiana wartości – do niedawna dogmatycznych i niepodważalnych – gorączkowe poszukiwania nowych lub też odnowionych drogowskazów.

Dotyczy to również i edukacji, która jest jedną z części życia społecznego. Edukacja odzwierciedla istniejącą organizację społeczeństwa, ale również oddziałuje na tę organizację – może ją utrwalać albo osłabiać.

Dotychczasowy, wysoce sformalizowany porządek społeczny wywarł negatywny wpływ na edukację. Scentralizowane kierowanie wszystkimi dziedzinami aktywności społecznej zostało przeniesione i do edukacji. Taki stan rzeczy ograniczył aktywność poznawczą, rozwój i kształtowanie osobowości twórczej oraz indywidualność. Zniewolił stosunki między wychowawcami a wychowankami.

W związku z tym należy zadać sobie pytanie: komu służyć ma edukacja? Odpowiedź jest jedna – ludziom, bowiem to ludzie tworzą społeczeństwo, naród, uczestniczą w różnych formach aktywności edukacyjnej, stają się zarazem podmiotem oddziaływań.¹

Proponowane przez teoretyków różne określenia wychowania wykazują zbieżności w pewnym punkcie. Przyjmują one, że wychowanie jest oddziaływaniem i że jest świadomie podejmowane w celu dokonania pewnych zmian w wychowanku. A więc jest to wychowanie o charakterze interwencyjnym, ukierunkowanym, urabiającym. Brak w nim próby pogłębionego spojrzenia na problem podmiotowości.

Wychowanie – czy to instytucjonalnie podjęte, czy też odbywające się poza instytucjami edukacyjnymi – musi kształtować przyczynowość osobistą, poczucie sprawstwa, swobodę wyboru, umiejętność podejmowania decyzji i odpowiedzialności za te decyzje.²

Idea podmiotowości znaleźć może swoje miejsce w wychowaniu rozumianym jako byt społeczny, a więc zjawisko (fakt, zdarzenie, proces) będące wytworem przynajmniej dwóch osób, którego cechą konstytutywną jest zachodząca pomiędzy nimi relacja. Relacja ta wyraża się tym, iż jeden z podmiotów (wychowujący) kierując się powszechnie uznanym dobrem umożliwia drugiemu podmiotowi (wychowywanemu) zdążanie do uzyskiwania własnej tożsamości.³ I ten fakt (relacja pomiędzy podmiotami wychowania), zdaniem A. Tchorzewskiego, nadaje wychowaniu wymiar humanistyczny i niepowtarzalny charakter.⁴

B. Suchodolski, omawiając teorię i praktykę działalności wychowawczej, wyróżnia wychowanie fizyczne, umysłowe, moralno-społeczne. Widzi też konieczność wyodrębnienia nowej dziedziny wychowania zapewniającej łączność młodzieży z narodową tradycją i potrzebami państwa i nadaje jej miano wychowania patriotycznego.

W. Okoń uważa, że wychowanie patriotyczne to „wychowanie mające na celu jak najlepsze przygotowanie wychowanków do służby własnemu narodowi i krajowi; polega na kształtowaniu przywiązania do kraju ojczystego, jego przeszłości i teraźniejszości, na kształtowaniu poczucia odpowiedzialności za jego wielostronny rozwój i miejsce wśród innych, na uświadamianiu wychowankom ich obowiązków wobec własnego kraju.”⁵

Z. Szymańczak definiując wychowanie patriotyczne nawiązuje do tradycji narodu. Jego zdaniem wychowanie patriotyczne stanowi swoisty rodzaj działalności w służbie ojczyzny. Podejmuje ono wszystko to, co było patriotyczne i służyło dobru Polski. Dziś przejawia się ono w wychowaniu dla przyszłości, w duchu umiłowania pokoju i każdego człowieka bez względu na rasę i narodowość.⁶

Nieco inaczej wychowanie patriotyczne przedstawia O.I.M. Bocheński OP⁷, ujmując je w cztery zasady:

- 1) obowiązek pogłębiania wiedzy o ojczyźnie (kto chce swoją ojczyznę kochać musi ją poznać i im lepiej ją pozna tym głębiej będzie ją kochał),
- 2) wychowanie wyobraźni (dostarczenie pamięci wielu żywych i silnych wyobrażeń rzeczy i zjawisk kojarzących się z uczuciami patriotycznymi – poznanie krajobrazu, zabytków, sztuki, udział w uroczystościach ojczystych),
- 3) wychowanie uczuć (poprzez pieśni, symbole, uroczystości narodowe; powinny być przygotowane bardzo dobrze, rzadkie, krótkie i prowadzone celowo),
- 4) wychowanie woli (nie jest patriotą ten, kto umie rozczulać się patriotycznie albo zawodzi, gdy chodzi o pełnienie patriotycznego obowiązku).

Ponadto Bocheński mówi, że patriota powinien:

- unikać wszelkich czynów niepatriotycznych,
- uświadamiać sobie zasady etyczne rządzące patriotyzmem,
- być świadomie skrupulatnym w pełnieniu nakazanych obowiązków patriotycznych,
- starać się pełnić więcej niż nakazuje ścisły obowiązek nałożony przez władzę.

Miejsce szczególne w hierarchii wartości dla Polaka zawsze zajmował patriotyzm, nawet jeśli objawiany tylko werbalnie. W czasach indoktrynacji politycznej bez trudu można było przedstawić wzorzec patrioty, mimo że często należało w tym celu fałszować fakty historyczne.

Patriotyzm jest to pojęcie zmieniające swoją treść i funkcję społeczną w poszczególnych epokach historycznych w zależności od zmian ustrojowych. Do wielkiej rewolucji francuskiej patriotyzm wiązano z określonym stosunkiem do ojczyzny, natomiast w czasie rewolucji i po niej, pojęcie to odnoszono do narodu.

W literaturze minionego okresu „... idee patriotyzmu wiązały się nierozdzielnie z proletariackim internacjonalizmem.”⁸ Był to tzw. patriotyzm przymiotnikowy. Dostrzega się, że model patriotyzmu, jaki dotąd funkcjonował w obiegowej świadomości uformowanej przez historię i kulturę załamał się, bądź też jest tego bliski.

Obecnie układem odniesienia przy określaniu treści patriotyzmu jest ojczyzna i naród.

J. Woroniecki pisze: „patriotyzm nie jest właściwie jedną cnotą, ale zespołem cnót – jest stałym nastrojem duszy, na który składają się: miłość do najbliższych, z którymi się wciąż obcuje, sprawiedliwość współdzielcza, skłaniająca do przeniesienia wspólnego dobra ojczyzny nad swoje własne, i wreszcie cześć dla tej społeczności w której się wyrosło i od której przyjęło się obyczaje jako podstawę życia duchowego.”⁹

Z. Kosyrz i J. Bogusz, patriotyzm definiują jako wartość trwałą, zawierającą określone treści społeczne, polityczne i moralne, a jednocześnie mocno osadzoną w przeszłości, tradycji narodowej, która stanowi jedno z ważnych źródeł jego siły motywacyjnej, zespalałającej wysiłki i dążenia całego narodu wokół spraw decydujących o rozwoju i przyszłości kraju. Kształtowanie więc patriotyzmu winno odbywać się na płaszczyźnie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.¹⁰

Wychowanie patriotyczne, a zatem i rozumienie patriotyzmu, wyrażanie postaw patriotycznych, są w znacznej mierze zależne od środowiska w jakim się wychowujemy, od uwarunkowań historycznych, społeczno-politycznych, przekazywanych treści i wielu innych czynników.

Wychowanie patriotyczne jest w znacznym stopniu determinowane przez:

- instytucje oddziaływań naturalnych (rodzina, grupa rówieśnicza, Kościół),
- instytucje oddziaływań bezpośrednich (szkoła, wojsko),
- instytucje oddziaływań pośrednich (organizacje społeczne, paramilitarne, środki masowego przekazu, zakłady pracy, władze administracyjne itp.).¹¹

Realizacja wychowania patriotycznego wymaga ścisłego współdziałania tych wszystkich środowisk.

Przyszło nam żyć i pracować w czasach ogromnych przemian i przewartościowań wszystkiego co przez wiele lat stanowiło prawie świętość.

Czy wobec tego powinno także nastąpić przewartościowanie pojęcia patriotyzmu? Czy pod pojęciem patriotyzmu kryją się te same treści dla wychowawcy i wychowanków? Czy są to treści stałe, czy też ulegające zmianom? Co znaczy patriotyzm dla młodych ludzi, stojących u progu życia dorosłego?

Czy zatem przekazywane treści wychowania patriotycznego i oddziaływania wychowawcze wpływają na kształtowanie właściwych postaw patriotycznych?

Przemiany ustrojowe spowodowały, iż społeczeństwo w zakresie wychowania patriotycznego stoi na rozdrożu pomiędzy starymi, w dużej mierze zdezaktualizowanymi wzorami, a nowymi preferującymi inny system wartości.

Jak więc ocenić młodych ludzi wyjeżdżających z kraju w poszukiwaniu lepszego życia? Czy jest to oznaka braku patriotyzmu, czy też mylne interpretowanie tego pojęcia?

Składnikiem systemu edukacji od którego w największym stopniu zależy jakość i społeczna wartość podmiotu wychowania są treści wychowania. Powinny one odpowiadać określonym wymaganiom społecznym, naukowym, a także pedagogicznym i dydaktycznym.¹²

Oznacza to, że dobierając treści wychowania uwzględnić należy „... ogólne cele wychowania, aktualny poziom kultury pedagogicznej, prawidłowości procesu nauczania-uczenia się oraz wychowania i samowychowania.”¹³

Podobnie dobierając treści wychowania patriotycznego musimy brać pod uwagę wymienione cechy. Efektywność wychowania patriotycznego będzie bowiem w dużej mierze zależała od właściwego doboru tych treści.

Treści te, w związku z tym, muszą odpowiadać pewnym kryteriom. Wśród kryterium doboru treści wychowania patriotycznego J. Bogusz i Z. Kosyrz wymieniają:

- kryterium celowości,
- kryterium dostosowania zakresu wiedzy do możliwości poznawczych młodzieży,
- kryterium systematyczności i stopniowania trudności,
- kryterium korelacji,
- kryterium wiązania teorii z praktyką,

– kryterium kształcenia ustawicznego i równoległego.¹⁴

Dobór treści wychowania patriotycznego nie może odnosić się tylko do obecnego czasu, musi być przygotowaniem do uczestnictwa w przyszłości, do uczestnictwa w zmieniającej się cywilizacji. Musi być przygotowaniem do przyszłego jutra (kryterium celowości).

Treści wychowania patriotycznego muszą być również dostosowane do potrzeb i możliwości umysłowych i emocjonalnych młodzieży (kryterium dostosowania zakresu wiedzy do możliwości poznawczych). Inny dobór treści będzie dla młodszego wieku szkolnego, a inny dla wieku dorastania. W pierwszym przypadku poziom ogólnego rozwoju dzieci oraz stopień ich dojrzałości jest bardzo nierówny. W wieku dorastania, oprócz dojrzewania fizjologicznego, następuje dorastanie społeczne, rozwój umysłowy, dojrzewanie emocjonalne i kulturowe. Niemniej jednak i w tym wieku dostrzega się zróżnicowanie w rozwoju społecznym i moralnym. Dlatego też, przekazywanie treści wychowania patriotycznego powinny być w szczególnie precyzyjny sposób dobrane. W przekazywaniu tych treści nie może być formalizmu i werbalizmu. Niestety, realizowany tzw. program minimum zmusza niejako wychowawców do takiej realizacji procesu wychowania.

Niezmiernie ważnym kryterium doboru treści wychowania patriotycznego jest uwzględnienie systematyczności i stopniowania trudności. Zastosowanie tego kryterium zapewni kształtowanie wyobrażeń i pojęć patriotycznych, które będą rzeczywiście przyswajane i opanowane. Nastąpi wzmocnienie treści już poznanych i rozszerzenie o nowe.

Istotnym z punktu widzenia wychowania, w tym szczególnie wychowania patriotycznego, jest zastosowanie kryterium korelacji, a więc związku zachodzącego pomiędzy przedmiotami nauczania. Związek taki zachodzi przede wszystkim w przedmiotach humanistycznych, ponieważ przedmioty te nawzajem uzupełniają się i wspomagają. Treści z tych przedmiotów pozostają ze sobą bardzo często w związkach czasowych i przestrzennych.

Wychowanie patriotyczne, to nie tylko wiedza patriotyczna, świadomość i postawa, ale i umiejętność stosowania tej wiedzy w praktyce. Stąd niebagatelne znaczenie stanowi wiązanie teorii z praktyką.

Wiodącą instytucją w zakresie wychowania patriotycznego jest szkoła. Niemniej jednak zawarte w programach nauczania treści patriotyczne stanowią tylko niewielką część problematyki wychowawczej. W związku z tym, w system wychowania patriotycznego muszą być włączone treści oddziaływań Kościoła, zakładów pracy, organizacji młodzieżowych i społecznych, środków masowego przekazu, wojska. Zatem, przy doborze treści wychowania patriotycznego, nie można pominąć kryterium kształcenia ustawicznego i równoległego.

Wychowaniu patriotycznemu powinien służyć cały system oddziaływań edukacyjnych.

Istotną rolę winien w tym systemie odgrywać wychowawca, który zna nie tylko treści swojego przedmiotu, ale również innych przedmiotów ściśle wiążących się z zagadnieniami wychowania patriotycznego. Wychowawca wczuwający się w sytuacji wychowanków, pozytywnie oddziałujący na ich osobowość, kształtujący ich postawy patriotyczne, prospołeczne, ale i zarazem wzmacniający motywację wychowanków do kształcenia, samokształcenia, wychowania i samowychowania.¹⁵

Literatura empiryczna dotycząca badań nad wychowaniem patriotycznym nie przystaje do radykalnie zmieniającej się rzeczywistości w naszym kraju. Badania naukowe nie nadążają za zachodzącymi zmianami. Za tymi zmianami nie nadążają również treści programów nauczania, w tym z zakresu wychowania patriotycznego. Dlatego prowadząc badania naukowe nad treściami wychowania patriotycznego chcemy uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jaki jest stan i aktualność założonych treści wychowania patriotycznego w procesie edukacyjnym?
2. Jaki jest rzeczywisty stan realizacji założonych treści wychowania patriotycznego w procesie edukacyjnym i jakie są tego implikacje?
3. Jakie są potrzeby i kierunki transformacji w procesie wychowania patriotycznego?

PRZYPISY

¹ Encyklopedia Pedagogiczna, (red.) W. Pomykało, Warszawa. Fundacja Innowacja, 1993, s. 592-594.

² A. Gołąb (red.): Wychowanie jako podmiot doświadczeń. Warszawa 1989, s. 15.

³ A. Tchorzewski: Dyskurs wokół paradygmatu teorii wychowania. W: Z problematyki metodologicznej teorii wychowania. Bydgoszcz WSP, 1992, s. 20.

⁴ A. Tchorzewski: Wychowanie i jego właściwości. W: Wychowanie w kontekście teoretycznym. Bydgoszcz WSP, 1993, s. 43.

⁵ W. Okoń: Słownik Pedagogiczny. Warszawa PWN, 1992, s. 233.

⁶ Z. Szymańczak: Wychowanie patriotyczno-obronne w systemie wychowawczym szkoły podstawowej. W: Zeszyt Naukowy. Studia z nauk społecznych nr 5. Bydgoszcz WSP, 1981, s. 41.

⁷ O.I.M. Bocheński OP: O patriotyzmie. Odpowiedzialność i czyn. Warszawa 1985, s. 23-29.

⁸ Z. Kosyrz: Wychowanie patriotyczne młodzieży akademickiej. Warszawa PWN, 1985, s. 44.

- ⁹ J. Woroniecki: *Katolicka etyka wychowawcza*. Lublin RW KUL, 1986, s. 17.
- ¹⁰ J. Bogusz, Z. Kosyrz: *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*. Warszawa Wiedza Powszechna, 1979, s. 27-29.
- ¹¹ R. Stępień: *Edukacja obronna*. W: *Wojsko i wychowanie* nr 2/94. Warszawa 1994, s. 9.
- ¹² T. Lewowicki: *Koncepcja doboru treści kształcenia – próba typologii*. W: *Treści kształcenia w szkole wyższej. Zagadnienia teoretyczne i badania empiryczne*, (red.) T. Lewowicki, J. Wojtczak, J. Zakrzewski, Poznań-Warszawa 1985, s. 57-59.
- ¹³ J. Bogusz, Z. Kosyrz: *Wychowanie patriotyczne młodzieży*. Warszawa ZPW Stangraf, s. 75.
- ¹⁴ Tamże, s. 75-76.
- ¹⁵ Tamże, s. 77.